

Toni Alaranta

Esitys Paasikiviseurassa Helsingissä 6.4.2016

Turkki Syyrian sodan osapuolena

Turkin muuttunut valtioidentiteetti ja uusi ulkopolitiikka: taustaa Turkin toiminnan ymmärtämiselle

Turkkia nyt 13 vuotta hallinnut Kehitys ja oikeuspuolue (AKP) nousi valtaan vuonna 2002, luvaten päättää niin sanotun kaikkivoivan valtion perinteen ja muuttaa maan liberaalidemokratiaksi, joka myös aikanaan kruunaisi Turkin pitkään jatkuneen NATO-jäsenyyden ja länsi-suuntautuneisuuden maan EU-jäsenyydellä. Turkkilaista yhteiskuntatieteellistä tutkimusta oli tuohon mennessä jo parikymmentä vuotta hallinnut ns. ”toisen tasavallan” tarpeellisuutta korostava tulkinta. Kyseiden tulkinnan mukaan vuonna 1923 perustettu Turkin tasavalta toi valtaan autoritaarisen kemalistisen valtioeliitin, joka maallistuneeseen turkkilaiseen nationalismiin tukeutuen alisti niin kurdit kuin turkkilaisten enemmistön muodostavat konservatiiviset muslimit.

Ns. ”toisen tasavallan” kannattajat näkivät AKP:n voimana, joka Turkin konservatiivisen muslimiväestön emansipoidessaan nujertaisi kemalistisen järjestelmän ja mahdollistaisi suuren historiallisen synteetin, liberaalin muslimidemokratian synnyn. Tämä ”uusi Turkki” toimisi samalla mallimaana Lähi-idän muille muslimienemmistöisille maille syyskuun 11. päivän terrori-iskujen rikki repimässä maailmassa.

Poliittinen Islam ja AKP

Vuoden 2002 jälkeen AKP sai valtavasti tukea niin Yhdysvalloilta kuin Euroopan Unionilta. Eittämättä ajanjaksoa vuodesta 2002 vuoteen 2005 leimasi reformien sarja, joka valoi uskoa AKP:n kykyyn ja haluun tehdä Turkista liberaalidemokratia. Mutta reformit loppuivat vuoden 2005 jälkeen. Jälkeenpäin katsottuna reformit ovat olleet pitkälti välineellisiä – EU:n ja Yhdysvaltain tarjoaman ulkoisen tuen turvin AKP putsasi valtionhallinnon ja armeijan poliittisista vastustajistaan ja alkoi keskittää valtaa itselleen. Tämä projekti saavutti merkittävän lakipisteen vuoden

2010 perustuslaki muutosten yhteydessä. Näitä perustuslakiin tehtyjä muutoksia ylitettiin länsimaissa, mutta todellisuudessa ne sinetöivät yksipuoluevallan murskaamalla kaikki mekanismit joilla yhden puolueen valtaa olisi voinut rajoittaa.

Nykyisen järjestelmän huipentumana voidaan pitää kesän 2014 presidentinvaaleja. Tuolloin valtaan noussut entinen pääministeri, AKP:n perustajajäsen Recep Tayyip Erdoğan, ilmoitti suoraan että valituksi tultuaan hän ei olisi puolueeton vaan aina ”kansan puolella”. AKP:n poliittisen ideologian mukaan vain AKP voi edustaa Turkin kansaa, joten ”kansan puolella” oleminen merkitsee AKP:n poliittisen ohjelman ajamista presidentti-instituution toimesta.

AKP:n kaikki johtohahmot ovat saaneet koulutuksensa Turkin poliittista islamia edustavassa *Milli Görüş* -liikkeessä. Mikään ei viittaa siihen, että puolueen johtohahmot olisivat syvällisesti muuttaneet keskeisiä poliittisia käsityksiään valtaan päästyään. Erityisesti viimeisen viiden vuoden aikana on käynyt selväksi, että AKP pyrkii määrätietoisesti ja radikaalisti uudelleen muotoilemaan Turkin kansallisen identiteetin ja kansainvälispoliittisen aseman.

Kysymys on länsimaalaistamistradition hylkäämisestä ja Turkin nostamisesta sunni-islamilaisten maailman johtovaltioksi. Tämä onkin ollut Turkin islamistisen liikkeen tavoite läpi tasavallan vuosikymmenien. AKP:n yksipuoluevalta ja presidentti-instituution hallinta tarkoittavatkin sitä, että Turkin islamistinen liike, joka ennen piti maallista valtiota vihollisenaan, on nyt tehnyt historiallisen uudelleenarvioinnin suhteessaan valtioon – valtaamalla tuon valtion instituutiot ja resurssit itselleen, eli valjastamalla Turkin valtiolliset instituutiot oman islamilais-konservatiivisen yhteiskuntanäkemyksensä välineiksi. Tuloksena on islamilais-konservatiivinen valtioprojekti, jonka ulkopoliittisena heijastumana Turkista on tullut läpeensä länsimaiden vastainen toimija.

Turkki, länsimaat ja Syyrian jihad

Turkin nykyinen pääministeri Ahmet Davutoğlu kirjoitti 1990-luvulla julkaistuissa akateemisissa artikkeleissaan useasti siitä, että Turkin tulisi aktiivisesti pyrkiä nostamaan Muslimiveljeskunta puolueet valtaan kaikkialla Lähi-idässä. Nämä ovat AKP:n ideologisia sisarpuolueita, jotka

hyökkäävät Lähi-idässä paitsi alueen autoritaarisia keskushallintoja myös maiden sekularisointipyrkimyksiä vastaan. Niin kutsutun ”arabikevään” alkaessa Tunisiassa vuonna 2011, AKP:n johtohahmot kokivat, että oli noussut esiin historiallinen mahdollisuus toteuttaa tämä pitkään kaavailtu päämäärä.

Syyrian tapauksessa AKP:n johto pyrki ensin taivuttelemaan Presidentti Assadin hallintoa uudistuksiin ja kun tämä ei onnistunut Turkista tuli nopeasti Syyrian aseellisen opposition tärkein tukija. Alkuvaiheessa tämä tuki oli pitkälti Yhdysvaltojen linjan mukaista. On tiedossa että Yhdysvallat oli pitkään määritellyt Syyrian ”roistovaltioksi” joka vain osittain vältti leimautumisen niin sanottuun ”pahan akseliin (Axis of Evil) Yhdysvaltain ulkopoliittisessa katsannossa. Kun Syyrian hallinto vastasi maassa nouseviin mielenosoituksiin väkivallalla, Yhdysvallat ilmoitti kannakseen Assadin syrjäyttämisen ja aseellisen opposition tukemisen.

Turkin eteläiseen Hatayn maakuntaan muodostettiin Syyrian aseellisen opposition päämaja, josta käsin Turkki, Yhdysvallat ja muut Assadia vastustavat maat aseistivat ja organisoivat aseellista oppositiota. Amerikkalaiset olivat kuitenkin alusta asti jokseenkin varovaisia, sillä oli tiedossa että jo kesästä 2011 saakka Irakin al Qaeda oli lähettänyt miehiään Syyriaan. Niin ikään oli alusta asti selvää, että huolestuttava määrä niin kutsutun Vapaan Syyrian Armeijan taistelijoista joko olivat tai tekivät yhteistyötä radikaalien sunni jihadistiryhmien kanssa.

Yhdysvaltain kahta keskeisintä alueellista liittolaista, Turkkiä ja Saudi-Arabiaa, tällaiset pelot radikaaliryhmien tukemisesta eivät häirinneet. Turkin poliittinen johto havaitsi kohtalaisen nopeasti, että mitään yhtenäistä, kurinalaista ja laajojen kansanjoukkojen mandaatilla toimivaa maltillista Vapaan Syyrian Armeijaa ei ollut todellisuudessa olemassa. Assadin hallinnon kaatamisesta oli kuitenkin tullut Turkin ulkopoliitiikan tärkein päämäärä. Näin ollen, siinä missä Yhdysvallat jäi arpomaan sitoutumistaan ja tarkkaan syynäämään mitä ryhmiä se uskaltautuisi tukemaan, Turkki lähti tukemaan mitä tahansa ryhmää joka ilmoitti taistelevansa Assadia vastaan.

Tämän politiikan seurauksena – Yhdysvaltain, Iso-Britannian, ja Ranskan katsoessa tarkoituksellisesti muualle – Syyriaan ja Irakiin syntyi otolliset

olosuhteet kansainvälisen jihadiverkoston valtioprojektille. Todellakin, samalla kun myös amerikkalaisten aseita päätyi välikäsien kautta al Qaedaan Syyrian haaralle, niin Irakin al Qaedaan perustalle syntyi Islamilainen valtio (ISIS), salafisti-jihadisti valtio jonka brutaalius ja islamistisen väkivallan ihannointi ovat ennennäkemättömiä.

Tiedossa on, että ylivoimaisesti suurin osa ISIS:iin liittyvistä vierastaistelihoitoista on päätynyt organisaation riveihin Turkin kautta. Tutkijat nimesivät tämän ilmiön käsitteellä ”jihadi hiigway”. Tänä päivänäkään emme tiedä suoran tuen määrää, mutta on selvää että Turkin AKP-johto antoi jihadistien organisoitua Turkin alueella, käyttäen tätä paitsi läpikulkumaana myös huolto -ja rekrytointialustana.

Tämä on ollut täysin tietoista politiikkaa, samoin kuin Al Qaedaan ja sen ideologiaa lähellä olevien ryhmien, kuten Jabhat al Nusran, Ahrar al-Shamin ja Jaish al-Islamin tukeminen. Näistä vain Jabhat al-Nusra on luokiteltu länsimaiden toimesta terroristiryhmäksi, toisin kuin Ahrar al-Sham ja Jaish al-Islam, joita esimerkiksi Yhdysvallat sitkeästi kutsuu ”maltilliseksi oppositioksi”. Tämä on kovin hämmäntävää, ottaen huomioon että kyseessä ovat juuri sellaiset kovan linjat sunni islamistiryhmät, joita vastaan Yhdysvallat on itse sotinut Irakissa viimeiset 10 vuotta. Pyrkimykset Assadin hallinnon kaatamiseen ovat näin ollen johtaneet läpeensä ongelmalliseen politiikkaan, jonka seurauksena kansainvälinen jihadiverkosto on kaapannut Syyrian sisällissodan omien päämääriensä ajamiseen.

AKP-aikakauden Turkki NATO-liittolaisena

Kuten edellisestä voidaan päätellä, myös Yhdysvaltain ulkopolitiikka on ajautunut Syyriassa umpikujaan. Rärkeimmillään tämä tulee ilmi Turkin ja Yhdysvaltain läpeensä jännitteisessä suhteessa, ennen muuta suhtautumisessa Syyrian kurdien vahvimpaan edustajaan eli Demokraattiseen Unionipuolueeseen (PYD) ja sen sotilaalliseen siipeen eli YPG:hen. Kyseinen Kurdipuolue on jo pitkään muodostanut Yhdysvaltain tärkeimmän liittolaisen taistelussa ISIS äärijärjestöä vastaan. Turkin mukaan kyseinen puolue on kuitenkin Turkin oman, terroristijärjestöksi luokitellun Kurdistanin Työväenpuolueen (PKK) suora jatke, jonka kanssa kaikki yhteistyö tulisi kieltää.

Turkin päämäärät ovat laajemminkin pitkälti ristiriidassa länsimaiden päämäärien kanssa. Turkin AKP-hallinnon mukaan ISIS on Syyrian hallinnon luomus, ja Turkille sota Assadia vastaan on ensiarvoista. Tämän ohella yhtä tärkeää on ollut pyrkimys estää Syyrian kurdien aluevaltauksia ja ylipäänsä kaikenlainen poliittis-valtiollinen järjestäytyminen pitkällä maakaistaleella joka ulottuu Turkin, Irakin ja Syyrian rajojen leikkauspisteen muodostavasta kulmasta aina Turkin eteläiseen Hatayn maakuntaan saakka.

Aina kun on ollut valinnan paikka, Turkki on suosinut Syyriassa ja Irakissa toimivia jihadistiryhmiä estääkseen kurdien etenemisen. Käytännössä ainut muoto, jolla Turkki on antanut panoksensa ISIS:n vastaiseen taisteluun, on ollut Yhdysvalloille annettu lupa käyttää Incirlikin lentotukikohtaa. Tähänkin Turkki myöntyi vastaan pitkän painostuksen jälkeen, samalla kun se yhteisen terrorismin vastaisen sodan verukkeella ryhtyi ISIS:n pommittamisen sijaan pommittamaan PKK:n leirejä Turkissa ja Irakissa – siis sen saman PKK:n, jonka miehistö on yhdessä Syyrian kurdien kanssa aktiivisesti taistellut ISIS:iä vastaan.

Mutta AKP aikakauden Turkin ongelmallisuus NATO-jäsenenä on paljon perustavanlaatuisempaa kuin tässä kuvattu vaikeus yhteen sovittaa länsimaiden ja Turkin kantoja Syyrian sotatantoreella.

NATO on leimallisesti läntisten liberaalidemokratioiden muodostama puolustusliitto, arvoyhteisö, jonka jäsenten odotetaan täten edustavan yhteisiä arvoja, joita sitten puolustetaan ulkopuolista aggressiota vastaan. Turkin NATO-jäsenyys on vuodelta 1952, ja se perustuu pitkälti Kylmän Sodan asetelmaan ja Neuvostoliiton muodostamaan uhkaan. Turkki siirtyi monipuoluejärjestelmään vähän tätä ennen, sen jälkeen kun maahan oli 30 vuotta kestäneen kemalistisen yksipuoluevallan aikana luotu länsimaiden mallin mukaisen sekulaarin parlamentaarisen demokratian edellytykset.

Ajanjaksolla 1950-luvulta 1990-luvulle Turkki ei täyttänyt liberaalidemokratian kriteereitä, mutta maa oli perustavanlaatuisesti länsimaiden leirissä – kemalistinen, sekulaari-nationalismiin perustuva kansakunnan rakentamisprojekti ja tähän sidoksissa oleva valtion legitimitetti edellytti länsimaiden näkemistä Turkin kulttuurisena ja normatiivisena viitekehyksenä.

Näin ei ole enää. AKP aikakauden niin sanottu ”uusi Turkki” on läpeensä länsimaiden vastainen valtio, jossa kansallisen identiteetin uudelleenmäärittely tarkoittaa länsimaiden näkemistä perustavanlaatuisesti vieraana, pahansuopana ja uhkaavana. AKP aikakauden islamistisen Turkin ongelmallisuus NATO-jäsenenä nousee esiin kristallin kirkkaasti kun tarkastelemme viimeaikaista tapahtumaketjua, jossa Turkki ampui alas venäläisen rynnäkköhävittäjän Syyrian ja Turkin rajalla.

Tätä oli edeltänyt pitkä talousintresseihin perustuva kumppanuus Venäjän kanssa, sekä AKP:n poliittisen eliitin harrastama länsimaiden mustamaalaaminen ja Turkin NATO-jäsenyyden arvosteleminen. Mutta Venäjä asettui Turkin suurvaltapoliittisten unelmien tielle, enne muuta pommittamalla Syyrian Al Qaeda, jota Turkki oli jo pitkään tukenut – käytännössähän al Qaeda ja vastaavat sunni islamisti ja salafi ryhmät ovat olleet Turkin sijaisarmeija Syyriassa niin Assadia kuin kurdeja vastaan. Turkki vastasi venäläiskoneen pudottamisella. Tämä johti täydelliseen välirikoon Venäjän kanssa. Tämän jälkeen jo vuosia länsimaiden vastaista retoriikka viljelleet islamistit huusivatkin kuorossa läntistä sotilasliittoa apuun Venäjään vastaan. AKP aikakauden Turkin NATO jäsenyys on siis läpeensä ongelmallinen ja monessa mielessä anakronistinen – Erdoganin Turkki ei ole liberaalidemokratia eikä länsimielinen vaan täysin arvaamaton, islamistisen valtioideologian leimaama valtio.

Turkin Syyria-politiikka: 80 vuotta kestäneen strategisen kulttuurin alasajo

Puheen alussa mainitsin ns. ”toisen tasavallan” käsitteestä ja siitä miten tietty vaikutusvaltainen akateeminen piiri 1990-luvun alkupuolella avasi portit Turkin tasavallan historian uudelleenarvioinnille. Paitsi että liikkeen puoltajat sinänsä aivan oikeutetusti korostivat että kurdikysymyksen poliittisen ratkaisemisen kannalta umpikujaan ajautunut turkkilaisen sekulaari-nationalismin tuli väistyä inklusiivisemmän ja pluralistisemmän kansallisen identiteetin rakentamiseksi, kyseiset kommentoijat avasivat samalla portit uus-osmanistiselle ja pan-islamistiselle ulkopoliitikalle.

Näin ollen pyrkimys katsoa tiukan turkkilaisen kansallisvaltio-paradigman ylitse ei ole johtanut AKP:n käsissä moniarvoisen yhteiskunnan ja

kurdikysymyksen ratkaisemiseen, mutta sen sijaan se on johtanut 80 vuotta jatkuneen Turkin tasavallan strategisen kulttuurin romuttamiseen.

Viimeisen 5 vuoden aikana todistettu pyrkimys suvereenin naapurimaan hallinnon kaatamiseen islamistisen sijaisarmeijan turvin on tämän niin sanotun kemalistisen, Turkin kansallisvaltion suojaamiseen perustuneen, strategisen kulttuurin kuolinparkaisu.

Kemalismiin perustuneen Turkin tasavallan strategisen kulttuurin tärkein oppi oli välttää ulkopoliittisia seikkailuja, ei vähiten Lähi-idässä. Näiden koettiin perustavanlaatuisesti uhkaavan Turkin tasavallan olemassaolo. Turkin tasavalta perustettiin ensimmäisen maailmansodan kokemusten perustalta, tavoitteena turvata turkkilainen isänmaa vuoden 1923 Lausannen rahansopimuksessa määriteltyjen rajojen sisällä. Sisäisesti, kykenemättömyys löytää poliittista ratkaisua Turkin suuren kurdivähemmistön asemaan on ollut tämän tasavaltalaisen valtioprojektin suurin ongelmakohta. Mutta ulkopoliitikassa Turkki oli 80 vuotta niin oman kuin alueen muiden valtioiden territoriaalisen suvereniteetin vankkumaton turvaaja. Tämä kaikki on nyt rikottu: AKP:n johdolla Turkki on sallinut kansainvälisen jihadismin pesiytyä omien rajojensa sisällä, sillä seurauksella että maassa on nyt määrittelemätön joukko turkkilaisia ISIS soluja, jotka – kuten niin monesti aiemminkin vastaavissa tapauksissa – ovat sittemmin kääntäneet aseensa myös isäntämaataan vastaan.

Terrori-iskujen ja valtavan pakolaismäärän paineessa Turkki kääriytyy uhrin viittaa. Mutta todellisuudessa sen jihadismin ja islamistisen väkivallan leviämiseen johtanut Syyrian-politiikka on mitä suurimmassa määrin pidentänyt ja brutalisoinut Syyrian sisällissotaa, samalla kun läpi tasavallan historian Turkin ulkopoliittisena ohjenuorana kulkenut oppi olla sekaantumatta naapurimaiden sisäisiin asioihin on täydellisesti romutettu.

Tässä tilanteessa, länsimaiden ei ole syytä hokea lausetta jonka mukaan Turkki on länsimaiden intressien mukaan toimiva strateginen liittolainen epävakaa Lähi-idässä. AKP-aikakauden Turkki on itse mitä suurimmassa määrin epävakauden lähde.